

تاریخچه قلیان و چیق در ایران!

در سال ۱۴۹۲ میلادی وقتی که کاشف بزرگ، کریستف کلمب، پس از ماهها تلاش و کوشش، در کنار جزیره‌ای که امروز به کوبا مشهور است لنگر انداخت، با جهانی روبرو شد که تازگی‌های فراوانی برای او داشت. او و همراهانش در این جزیره ناشناس دیدنیهای جدیدی مشاهده کردند. آنها «دیدند بومیها لوله ای از برگ خشک گیاهی که به هم پیچیده اند در دست دارند، شبیه به لوله آتش بازی که اطفال در عید بازی می کنند. یک سر آنرا آتش زده، و سر دیگر را می مکند، و دود آنرا با هوا استنشاق می کنند. این استنشاق دود، یک نوع مستی و رخوت ایجاد می کرد، و انسان خستگی را حس نمی نمود. این لوله‌ها را بومیان تاباکوس می نامیدند.» به این ترتیب دریانوردان اسپانی اولین بار توتون را شناخته و به تقلید از بومیان بکشیدن آن پرداختند. کریستف کلمب هرگز فکر نمی کرد، این لوله های شبیه به اسباب بازی کودکان، روزی هم نشین و همدم گروه بسیار زیادی از مردم جهان خواهد گردید.

کریستف کلمب نمی توانست، در مغز خود مجسم سازد، که قرن‌ها بعد، این هدیه دنیای جدید، پول و سلامت مردم متمدن را بصورت دود به آسمان خواهد فرستاد. و باز او فکر نمی کرد که، قرن‌ها پس از او نهضتی عظیم برای جلوگیری از استعمال این هیولای سیاه

برپا خواهد گردید. و این لوله شبه به اسباب بازی کودکان «میخ تابوت» لقب خواهد

گرفت.

گفتیم که برای اولین بار اسپانیولی‌ها، در جزیره کوبا با توتون و تنباکو آشنا شدند. بومیان آمریکا، با این گیاه بومی سرزمین خود از دیر باز آشنا بودند، و از آن بعنوان وسیله دود کردن استفاده می کردند. طرز استفاده آنها از توتون بدین قرار بود که، مقداری از آن را در برگ های ذرت می ریختند و نوعی سیگار، شبیه به سیگار برگ می ساختند.

روش دیگری نیز برای کشیدن توتون به کار می بردند، و آن بدین طریق بوده که، مقداری توتون در نی یا استخوان ریخته آن را آتش می زدند و می کشیدند، و این روشی است که بعدها سبب ایجاد پپ در غرب و چپق در شرق گردید.

در اعیاد و یا مراسم دیگر نیز، بومیان بوته های تنباکو را، با برگ و ساقه روی هم انباشته و آتش می زدند، و در اطراف آن بدست افشانی می پرداختند.

احتمالاً تنباکو بعنوان دارو نیز مورد مصرف داشته است. بومیان آمریکا، زهری نیز از تنباکو می گرفتند که نوک نیزه های خود را با آن زهر آلود می ساختند. این ارمغان دنیای جدید در قرن ۱۶ به اسپانیا برده شد و پس از آن در سایر کشورهای اروپا پراکنده گردید. در سال ۱۵۸۶ سر والتر رالی مشهور به «پدر آمریکای انگلیس» در زمان سلطنت الیزابت اول، کشیدن پپ را که در آمریکا با آن آشنا شده بود به انگلستان آورد، و دود کشی با سرعت

سرسام آوری در انگلستان و سایر نقاط جهان در قرن ۱۶ رواج یافت. حیرت آور آنکه سر والتر رالی، آنچنان به کشیدن پیپ معتاد شد، که هنگامی که در سال ۱۶۱۸ او را به جرم خیانت و شرکت در توطئه اعدام می کردند، پیپ در گوش دهان داشت.

کشیدن توتون مانند همه چیز جدید دیگر، با مخالفت شدید عده ای روبرو گردید. در رأس مخالفین دودکشی در اروپا، کشیشان قرار داشتند که دودکشان را به بی دینی و زندقه متهم ساختند. اما این تهمت نتوانست از توسعه دودکشی جلوگیری کند. به زودی دودکشی چون مرضی همه گیر از اروپا به آسیا و آفریقا سرایت کرد، و در قرن ۱۷ میلادی کشیدن توتون در سراسر مشرق گسترش یافت. اما در شرق نیز دودکشی مواجه با مخالفت های شدید شد.

سلطان مراد خان چهارم، به فتوای ملایان، هزاران بیگناه را به جرم کشیدن توتون به دیار نیستی فرستاد. دودکشان در سلک مرتدین به حساب آمدند، و در ریختن خون آنها مباح گردید. در مدت سلطنت سلطان مراد خان (۱۰۳۳ - ۱۰۴۸) با قساوت هرچه بیشتر، دودکشان امپراتوری اسلامی به زیر تیغ جلاذ رفتند. اما نتیجه ای حاصل نشد. پس از مرگ او کشیدن چپق با شدت هرچه تمام تر توسعه یافت و تجارت پر سود توتون رونق گرفت. باین ترتیب مبارزه خونین به سود توتون خاتمه یافت. دولت عثمانی ناچار کشیدن توتون را آزاد کرد و بر تجارت آن مالیات بست.

در روسیه نیز وضع به همین منوال بود و مدتی دودکشی با مخالفت روبرو شد.

توتون و تنباکو در ایران

تاریخ قطعی ورود تنباکو به ایران را نمی توان تعیین کرد. ولی بی شک توتون و تنباکو همراه با دست اندازی پرتغالی ها به خلیج فارس (۹۱۳ هجری قمری) به ایران وارد گردیده است. اما طرز استفاده توتون و تنباکو در ایران تغییر یافت و ایرانیان لوازمی برابر ذوق خود برای دودکشی ایجاد کردند.

وسیله ای که اروپاییان برای دود کردن به کار می بردند، عبارت بود از پیه های کوچکی که از فلز یا سفال یک پارچه ساخته می شد.

در ایران این پیهها اقتباس شد و به صورت چپه های دسته بلند درآمد. چنانکه در ویژگیهای زندگی ایرانی گفتیم، این وسیله کشیدن توتون نیز با ذوق و هنر ایرانی در هم آمیخت، و پیه ساده تبدیل به چپق گردید، و در تزیین آن سلیقه خاص ایرانی به کار رفت و چپق های ایرانی با انواع مختلف تزیینات آراسته گردید.

علاوه بر چپق که تقلیدی از پیه فرنگی بود، وسیله دیگری برای دود کردن تنباکو به نام قلیان توسط ایرانیان اختراع و ایجاد گردید.

قدیم ترین ذکری که از قلیان در ادبیات فارسی شده، این رباعی ها از اهلی شیرازی است که در سال ۹۴۲ هجری قمری در گذشته است.

«قلیان ز لب تو بهره ور می گردد» «نی در دهن تو نیشکر می گردد»

«بر گرد رخ تو دود تنباکو نیست» «ابریست که بر گرد قمر می گردد.»

بنابراین می توان گفت که در سال ۹۴۲، یعنی ۲۹ سال پس از ورود پرتغالی ها به خلیج فارس، قلیان کشیدن در ایران رواج یافته است.

شعرای دیگر قرن دهم هجری نیز اشعاری درباره قلیان دارند.

«قلیان که بر دست چو گل جای نمود» «هر دو بر او شمع نهاد سر به سجود»

«گلزار دماغ شعله آشامان را» «سرچشمه آتش است و فواره دود» میر الهی

«کمتر باشد مرا غم تنهایی» «مایوس شدم به عالم تنهایی»

«صحبت به کسی گو، که اگر نیست چه باک» «قلیان کافیت همدم تنهایی» باسطی

«من و صد آه و افغان و، نی صد بوسه بر لعلش» «هزاران پیچ و تابم داد از این قلیان

کشیدنها»

«با قرچلمی (۱) چو نافه آهو کو» «چون فاخته تا چند زخم کو کو کو»

«در محشر اگر آتش دوزخ بینم» «فریاد برآورم که تنباکو کو» باقر کاشی

اولین تصویری که از قلیان به وسیله هنرمندان ایرانی کشیده شده، احتمالاً تصویر نشمی

کماندار کار رضا عباسی، نقاش مشهور دربار شاه عباس بزرگ است، که تا اواخر نیمه اول

قرن یازدهم هجری زنده بوده است.

قلیان وسیله‌ای کاملاً جدید و ابتکاری بود، و اروپاییان از آن هیچ گونه اطلاعی نداشتند.

این بی‌اطلاعی را می‌توان از شرحی که تاورنیه و شاردن از قلیان داده اند درک کرد.

تاورنیه می‌نویسد: «ایرانیان تنباکو را با دستگاهی کاملاً اختصاصی می‌کشند. در کوزه گلی

دهان گشادی به قطر سه انگشت، تنه قلیانی از چوب یا نقره که سوراخی در وسط دارد

قرار می‌دهند، و بر سر آن مقدار تنباکوی نمدار با کمی آتش می‌گذارند، و در زیر قلیان

سوراخ ممتدی است که، در حالی که نفس را بالا می‌کشند، دود تنباکو با شدت از امتداد

سوراخ پایین آمده و داخل آب که به رنگهای مختلف می‌آمیزد (۲) داخل می‌شود. این کوزه

مربطاً تا نصفه آب دارد. دود که در آب است به سطح می‌آید و هنگامیکه نفس را بالا می

کشند، از نی قلیان دود به دهان وارد می‌شود. به واسطه آبی که به قلیان می‌ریزند دود

تنباکو تصفیه می‌شود و کمتر ضرر می‌رساند. والا با این همه قلیان که می‌کشند، مقاومت

برای آنها غیر ممکن است. ایرانیان زن و مرد، به طوری از جوانی عادت به کشیدن تنباکو

کرده اند، که کاسبی که باید روزی پنج شاهی خرج کند، سه شاهی آن را به مصرف تنباکو

می‌رسانند. می‌گویند اگر تنباکو نمی‌داشتیم چطور ممکن بود کیف و دماغ داشته باشیم.»

«ایرانیان چنان به تنباکو عادت کرده اند که محال است بتوانند از آن صرف نظر کنند. اول

چیزی که در سر سفره می‌آورند قلیان است و قهوه، که عیش خود را با آن شروع می‌کنند.

در ماه رمضان و ایام صوم بزرگ، اول چیزی که برای افطار حاضر می کنند قلیان است، و بعضی ها خود اقرار دارند که استعمال این قدر دود برای آنها مضر است اما می گویند چه کنیم عادت شده است.»

تاورنیه نوشته است که شاه صفی خود چپق می کشید و درباره حاکم قم و خشم شاه صفی، و مجازات او می نویسد «پسر آن خان که جوان متشخصی بود و از مقربین پادشاه، همیشه در حضور بود، و چپق و توتون شاه را بایستی با دست خود به او بدهد، و این از مشاغل خیلی محترم دربار ایران است.» این نوشته تاورنیه می رساند که از این زمان سمت مخصوصی به نام قلیان دار یا چپق دار در دربار ایران به وجود آمده است.

شاردن در این باره می نویسد: «توتون از ایران به هند صادر می گردد.» «طرز تهیه توتون در ایران برای ممالک ما (اروپا) مجهول می باشد. و دود کردن این نبات، در ایران و هندوستان اصول کاملاً خاصی دارد. هوای این سرزمین (ایران) بسیار گرمتر و خشک تر از اروپا و ترکیه است، و افکار و اندیشه های دقیق تر می باشد. لذا اگر بنا بود که مثل ما تدخین کنند، تنباکو آنها را سرگیجه می آورد. چون ایرانیان مدام دود می کنند، دود را از تنگ آبی عبور می دهند. اینگونه چپق ها را قلیان می نامند. چنانکه ملاحظه می فرمائید بالای بطری (کوزه قلیان) سر چپق (قلیان) که سفالی یا فلزی است، به وسیله لوله ای که

منتهی الیه آن داخل آب شده تعبیه گشته است. در زیر کوزه قلیان چهارپایه‌ای وجود دارد

که شبیه زیری بعضی شمعدانها است.

چپق و یا پیپی که به وسیله آن دود کشیده می شود، به لوله مذکور متصل می شود.

هنگامی که میل تدخین دارند اندکی تنباکو را که بسیار ریز سائیده شده، خیس می کنند، و

در سر قلیان قرار می دهند، تا به سرعت سوخته نشود.

آنگاه دو یا سه قطعه زغال مشتعل کوچک را بر روی آن می گذارند، و دود را می کشند

که داخل آب گردد، و در آن چرخ می خورد، و بلافاصله به دهان وارد می شود. البته هم

مطبوع و هم گوارا، و هم از تندی و خشونت و غلظت تنباکو کاسته شده، و تصفیه

گردیده است. مشاهده می شود اشخاصی که اشتهای خوب دارند غلیان عظیم و غرغر

زیادی با کشش هوا در آن قلیان راه می اندازند.

این بطری‌ها (کوزه قلیان) را معمولاً برای حسن منظر مملو از گل می کنند، و اقلماً روزی

یک بار آب آن را که در نتیجه تأثیر جوهر تنباکو فاسد و بدبو گشته تعویض می کنند.

من آزموده‌ام که، یک قدح از این آب، داروی سریع و بسیار مؤثر قی آوری می باشد.

اشتیاق جنون آمیز به توتون و تنباکو یک نوع عادت زشتی است که تقریباً سر تا سر جهان

را گرفته است.»

«مردمان مغرب زمین چنانکه معلوم است به طریق مختلف آن را استعمال می نمایند. دود می کنند، برگ برگ می جوند، به شکل گرد مصرف می کنند. و بعضی از اقوام مانند پرتغالی ها مدام بینی خود را با آن پر می دارند (انفیه می کشند(۳)).»

خلق های مشرق زمین توتون و تنباکو را فقط دود می کنند. ولی اکثر آنان مخصوصاً ایرانیان، با همان حرص و ولع اروپائیان، مدام لوله قلیان در دهانشان می باشد». این تمایل شدید به کشیدن قلیان به جایی رسید که در حال سواری نیز قلیان کشیدن مرسوم بوده است. شاردن می نویسد که «حتی در مدارس استاد و شاگرد هر دو در حین مطالعه عمیق و دقیق خود لوله قلیان را در دهان دارند.»

بنابراین باید گفت که، چپق و قلیان هر دو در نیمه اول قرن دهم هجری در ایران رواج یافته است. در سلطنت شاه عباس بزرگ کشیدن چپق و قلیان متداول بود
بنابراین باید گفت که، چپق و قلیان هر دو در نیمه اول قرن دهم هجری در ایران رواج یافته است. در سلطنت شاه عباس بزرگ کشیدن چپق و قلیان متداول بود.

اولئاریوس که در سال ۱۰۴۶ در ایران بوده می نویسد که «چندین گونه ظرف قلیان در ایران ساخته می شد. شیشه ای، کوزه ای، از جوز هندی (نارگیله)، کدوئی که تا نیمه آب می شد و گاهی در آن عطر می ریختند». شخص شاه عباس از دود قلیان و چپق تنفر

داشت، و این موضوع از حکایاتی که درباره او نقل می کنند پیداست. شاه عباس در موارد

متعدد کوشید که از کشیدن قلیان جلوگیری کند، اما هرگز موفق نگردید.

شاردن در سفرنامه خود می نویسد که، شاه عباس بسیار کوشید تا از استعمال قلیان در بین

مردم جلوگیری کند. برای این کار، روزی در مجلسی رسمی دستور داد که به جای تنباکو

قلیان مهمانان را با پهن چاق کنند، و سپس در حالیکه آنان مشغول کشیدن قلیان خود

بودند گفت که، این تنباکو را که وزیر همدان برای من فرستاده است و ادعا می کند که

بهترین تنباکوی دنیاست، چگونه است؟ آنان همگی از این تنباکو تعریف کردند. آنگاه شاه

خطاب به آنان گفت «مرده شوی چیزی را ببرد که نمی توان آن را از پهن تشخیص داد».

سرانجام کار مخالفت شاه عباس بزرگ با تنباکو به تحریم آن کشید، و هنگامیکه در

گرجستان متوجه شد، سربازان او پول خود را صرف کشیدن تنباکو و توتون می کنند آن را

ممنوع ساخت، و تجاری را که توتون و تنباکو به اردوی او آورده بودند با تنباکوی خود

یک جا سوختند، و سربازانی که مرتکب کشیدن توتون و تنباکو می شدند بینی و لبانشان

را می بریدند.

پس از مرگ شاه عباس بزرگ دوباره کشیدن قلیان و چپق رونق گرفت. شاه صفی جانشین

شاه عباس بزرگ خود چپق می کشید. در زمان او یکبار دیگر مبارزه علیه کشیدن قلیان

آغاز گردید. چنانکه او هوس کرده بود که، از نوشیدن شراب نیز جلوگیری کند. اما مانع

عمده این کار در آمد گزافی بود که از راه مالیات عاید خزانه دولت میشد. در این مالیات اصفهان از بابت توتون و تنباکو در حدود ۴۰۰۰۰ تومان و مالیات تبریز ۲۰۰۰۰ تومان و شیراز ۱۲۰۰۰ تومان بود. با توجه باین ارقام و ارزش تومان صفوی که چند صد برابر تومان امروز است میتوان به مقدار مصرف توتون و تنباکو در این شهرها پی برد. درباره علاقه شدید ایرانیان به قلیان و چپق مختصری اشاره شد. اما در اینجا لازم است گفته شود، ایرانیان در هنگام سواری و مسافرت نیز از این کار فارغ نبودند، و رنج سفر را با کشیدن قلیان بر خود آسان می کردند. معمولاً وقتی یکی از بزرگان به سفر می رفت همراه با سایر خدمه او، خدمتگزار مخصوصی نیز دستگاه (قبل منقل) را با اسب حمل می کرد.

در این دستگاه لوازم مربوط به قلیان حمل میکردند، و در ضمن ظرف مخصوصی که در آن آتش را در حال اشتعال حفظ میکرد، با خود همراه داشت. وقتی که ارباب می خواست قلیان بکشد او قلیان را آماده ساخته و در دست خود می گرفت، و نی پیچ را به دست ارباب می داد، تا به آسانی به کشیدن قلیان مشغول شود.

نمونه این وضع قلیان کشیدن را، می توان در مسافرت محمد رضا بیگ سفیر شاه سلطان حسین به دربار لوئی چهاردهم دید. محمد رضا بیگ در تمام مجالس رسمی قلیان خود را

زیر لب داشت، و همیشه دو افسر ایرانی در رکاب او حرکت می کردند که یکی حامل

قلیان، و دیگری حامل شمشیر او بود.

در مهمانیهای رسمی، او به رسم ایرانیان برمنده تکیه میکرد، و قلیان میکشید، و حتی این

کار را در اپرای مارسی نیز ترک نکرد. نویسنده سفر نامه محمد رضا بیگ مینویسد:

«بامداد ۱۹ فوریه سپهد مایتون» (۴) و بریتون (۵) برای مشایعت سفیر ایران به مهمانخانه

سفیران آمدند، و او را خوشرو و مهربان یافتند. سفیر ایران آنرا مورد تکریم فراوان قرار

داد، و خواهش کرد کمی استراحت کنند، تا او جامه تشریفاتی خود را در بر کند، و هنگام

سوار شدن بر کالسکه نیز آنرا بر خود مقدم داشت، و با حالتی خوش و چهره‌ای گشاده در

میان آن دو قرار گرفت، و پادری مترجم نیز بر صندلی مقابل نشست، و باین ترتیب موکب

سفیر ایران با شکوه بسیار، در میان بانگهای شادی براه افتاد. محمد رضا بیک دستور داد

که کالسکه را قدری آهسته تر برانند، تا بتواند به آسودگی قلیان خود را بکشد، و غلامی

که سوار قلیان او را همراه کالسکه می‌آورد، لوله پیچ را از پنجره به درون کالسکه تقدیم

ارباب خود کرد، و سفیر با آرامش و متانت بسیار بکشیدن قلیان پرداخت.» باین ترتیب

سفیر ایران بوسیله کالسکه سلطنتی از پاریس عازم ورسای گردید (۶).

چنانکه گذشت، دود کشیدن در میان پادشاهان صفوی به کشیدن قلیان معتاد بودند.

تصاویر موجود از کریم خان زند وکیل الرعایا و فتحعلی شاه قاجار نشان می دهد که این

دو پادشاه قلیان می کشیدند. کشیدن قلیان در سلامهای رسمی دوره قاجاریه نیز تا مدتی معمول بود، و قلیان سلام شاهان قاجار هم اکنون در موزه جواهرات سلطنتی نگاهداری می شود. در مجالس عادی نیز قلیان کشیدن رواج کامل داشت، و بزرگان و علما هر یک قلیانچی مخصوصی داشتند که در کلیه مجالس همراه آنها بودند.

در این قبیل محافل به نسبت مقام افراد قلیان آنها را زودتر می آوردند، و جمع بخصوصی در این مورد دارای حساسیتی خاص بودند و چه بسیار رنجشها که بر اثر همین دیر وزود آوردن قلیان ایجاد میگردید، (۷)

قبل از اینکه به شرح انواع قلیان و تزئینات مربوط به آن بپردازیم، لازم است قطعات مختلف قلیان را بشناسیم.

قلیان معمولاً از بادگیر، سر قلیان، تنه، میلاب، نی و کوزه تشکیل می شود.

هر یک از این قطعات، از جنسهای مختلف ساخته شده، و تزئیناتی ویژه خود داشت.

قلیان بر حسب نوع مصرف و احتیاج، به اندازهها و اشکال گوناگون ساخته می شد.

قلیانهایی که معمولاً در منازل مورد استفاده بود، اغلب بزرگتر، بلندتر و سنگین تر از انواعی بود که به وسیله اشخاص حمل می گردید.

اما از نظر کلی دو نوع مشخص قلیان را می توان نام برد. اول قلیانهایی که دارای کوزههای عادی بودند. دوم قلیانهای نارگیله.

نوع اول معمولاً در منازل مورد استفاده بود، و نوع دوم را هم در منازل استفاده می کردند، و هم در هنگام گردش و سواری. به خصوص نارگیلهای کوچک را به سبب سبکی وزن می توانستند همه جا با خود ببرند.

جنس قلیانها نیز متفاوت بود، گاهی کلیه اجزاء قلیان را از طلا یا نقره می ساختند، و آن را دانه نشان می کردند. قلیانهایی که از سایر فلزات مانند برنج ساخته می شد، اغلب مطلا گردیده یا روی آنرا نقاشی می کردند.

تعداد قلیانهایی که از جنس، به خصوص فلز ساخته می شد، کمتر بود و بیشتر قطعات قلیان را از جنس های گوناگون می ساختند، که اینک به شرح جنس و نوع تزئینات آنها می پردازیم

کوزه قلیانها

کوزه قلیانها از جنس شیشه، سفال، چوب، سنگ، کدو، چینی، نارگیل و جز آن ساخته می شد. هر یک از این کوزه قلیانها تزئیناتی ویژه خود داشت.

کوزه های شیشه ای، نقاشی شده، سفالی، لعاب داده و نقش دار، چوبی و سنگی کننده کاری شده، و کوزه های فلزی مليله کاری و طلا کوبی و دانه نشان، یا قلم زده بودند.

تنه قلیان

قسمت دوم قلیان شامل تنه یا بدنه قلیان است، که از فلز یا بیشتر از چوب ساخته می شود.

تنه های فلزی اگر از فلزات گرانبه‌تر مانند طلا و نقره ساخته شده، و دانه نشان یا مليله کاری می‌گردید و اگر از فلزات ارزان، مانند برنج ساخته می‌شد، آن را مطلا کرده یا روی آنرا نقاشی می‌کردند.

معمولاً قلیانهایی که دارای بدنه فلزی بودند سر قلیان و بادگیر آن را چسبیده به تنه می‌ساختند.

توجه به تزیین قلیان را می‌توان در تصاویر موجود ملاحظه کرد. تنه قلیان مطلا، علاوه بر آنکه تماماً مشبک ساخته شده، انتهای میلاب آن نیز که در کوزه، داخل آب قرار می‌گیرد مینا کاری شده است.

تزیینات تنه های ساخته شده از چوب، به طور کلی شامل کنده کاری است که اغلب بسیار پر کار و جالب توجه است. نی و میلاب قلیانها اغلب از جنس بدنه قلیان ساخته می‌شد. نی پیچ نیز به سبب حالت فلزی و نرمش خاص، مورد مصرف بسیار داشت.

سر قلیان

سر قلیان شامل دو قسمت است: قسمتی که برای اتصال به تنه قلیان است، و قسمت قیف مانند که جای تنباکو و آتش می باشد. این دو قسمت را گاهی از یک جنس و زمانی متفاوت می ساختند.

معمولاً قسمت زیرین از چوب و قسمت بالائی از چینی، سفال و یا فلز است. ولی در هر حال قسمت بالائی در همه سر قلیانها دارای تزییناتی می باشد، و سر قلیانها همگی دانه نشان یا مینا کاری شده و یا کنده کاری شده اند.

برای تزیین سر قلیانها، اغلب زنجیرهای ظریفی نیز به اطراف آن آویزان می کردند. بادگیرها به طور کلی از جنس نقره ساخته می شد و اغلب مشبک و کنگره دار بود.

چپق

چپق که وسیله دیگری برای دود کردن بود، اگر چه در ابتدا حتی بعضی از پادشاهان مانند شاه صفی از آن استفاده می کردند، اما بتدریج از مقام و منزلت آن کاسته شد، و بیشتر مورد استفاده مردم عادی قرار گرفت.

چنانکه این وضع امروز نیز در ایران وجود دارد.

اما نباید تصور کرد که، چون چپق وسیله دود کردن مردم عادی بود، از تزیین بی بهره ماند.

به عکس انواع و اقسام تزیینات در ساختمان چپق به کار رفت. این تزیینات بیشتر شامل

چوب چپق‌ها بود، که گاهی کوتاه و زمانی به بلندی یک متر میرسید.

ساختن چوب چپق و سر چپق نقره، امری عادی بود، و بسیاری از چپق‌ها، دارای سر چپق

و چوب نقره قلم‌زده، یا کنده کاری بودند. زمانی نیز چپق را از فولاد می ساختند، و روی

آنها طلا کوب یا نقره کوب میکردند.

چوب چپق‌های خاتم‌کاری، یا منبت کاری نیز معمول و متداول بود.

دانه نشان کردن چپق با سنگهای قیمتی بخصوص فیروزه از دیر باز رواج داشت و هنوز

نیز دیده می‌شود.

با رواج روز افزون سیگار که از حجم، وزن و سهولت دود کردن بر چپق و قلیان برتری

داشت، روز بروز بر تعداد کسانی که از این وسیله جدید دود کردن استفاده می کردند

افزوده شد. ناچار به مرور از توجه مردم به چپق و قلیان کاسته گردید.

تا جایی که امروز این دو وسیله تا حدی منسوج شده به حساب می‌آید. اما برای دود کردن

سیگار نیز، ابزار و وسایل زیبای جدیدی ساخته شده. مثلاً چوب سیگارهایی از جنس

سنگ تراش دار و یا از نقره ملیله کاری با سری از کهربا ساخته شده.

جعبه‌های س بتکر (توباکوس) بودند زنده میشدند، قادر نبودند بفهمند که، این وسیله سر

تا پا تزئین شده از طلا و نقره و فیروزه و یا یاقوت برای دود کردن تنباکو است.

توتون واژه ای ترکی است بمعنی دود.

چپق ترکی شده واژه چوبک فارسی است.

قلیان یا غلیان را بعضی اعتقاد دارند بسبب آنکه حرکت آب در کوزه شیبه بقلیان یعنی

جوشش است باین نام خواندند.

چرا قلیان ایرانی است؟

همونطور که قبلا گفته بودم قلیان یکی از ابداعات ایرانیان است. برای مستند کردن این

مطلب جستجوی زیادی کردم و نهایتا مطلب لغت نامه دهخدا در این رابطه را دقیقتر و

مستند تر دیدم . مطابق لغت نامه دهخدا به نقل از کسروی در (تاریخچه چپق و غلیان

(آمده است :))احتمال قوی می رود که غلیان را ایرانیان پدید آورده باشند و نخست غلیان

در ایران ساخته شده باشد، زیرا بی گفتگوست که اروپائیان آن را نمی داشته اند و نمی

شناخته اند و از این رو است که تاورنیه و دیگران ناچار بوده اند برای شناساندن ،در

سفرنامه های خود یکایک تکه های آن را با چگونگی پرکردن و کشیدن آن بستایند.

شصت و هفت سال پس از آن زمان، در پادشاهی شاه سلطان حسین ،محمدرضا بیگ نامی

بفرستادگی از سوی آن پادشاه به دربار لوئی چهاردهم پادشاه فرانسه رفته و هنوز تا آن

هنگام اروپاییان غلیان را نشناخته بودند و از غلیان کشی محمدرضا بیگ در شگفت می شده اند و به تماشا می ایستادند.

در رابطه با اینکه قلیان را عثمانی ها ساخته اند نیز آمده است: ((بی گفتگوست که عثمانیان آنرا نساخته اند، زیرا تاورنیه در سفرهای خود از خاک عثمانی گذشته و به ایران می آمده غلیان را در گفتگو از ایران و ایرانیان یاد می کند و هیچگاه نمی گوید آن را در عثمانی دیده باشد. از این ها پیداست که این افزار شگفت دود کشی میوه هوش و اندیشه ایرانیان بوده است که باید گفت هنری نشان داده اند و همچون عثمانیان و انگلیسیان در تاریخچه دود کشی جایی برای خود باز کرده اند...))

به این ترتیب معلوم می شود غلیان کشیدن در ایران معمول بوده است و ظاهراً از ایران به ترکیه و هند و عراق عرب و سایر نقاط دنیا رفته است. در هر صورت غلیان قریب به دو قرن با تشریفات و مراسمی خاص در ایران، ترکیه و سایر ممالک خاورمیانه معمول بوده است.

اما آداب و رسوم قلیان کشیدن ...

اولین رسمی که در قلیان کشیدن باید رعایت بشه اینه که قلیونو باید گروهی کشید و بعضی تنهایی کشیدن اونو خوب نمی دونن ... (اینم بعد اجتماعی بودن قلیلان!!)

دوم اینکه باید اول بزرگترین فرد جمع شروع به کشیدن قلیون کنه یا به عبارتی راهش

بندازه و اگه بزرگتر خواست می تونه این کارو به فرد دیگه ای منتقل کنه...

سوم اینکه قلیان باید دور بچرخه و نوبت رعایت بشه و هر کس نیابد از اول و وسط و

آخر حلقه یکدفعه قلیونو بگیره...

چهارم طرفی که شلنگ قلیونو از نفر قبلی می گیره باید به یک نوعی از طرف مقابلش

تشکر کنه. عموماً این تشکر زبانی نیست و با حرکت دست یا اینکه دست خودشو قبل از

گرفتن شلنگ به دست طرف مقابلش بزنه انجام می شه ...

پنجم □ هر کس با توجه به تعداد نفراتی که قلیون میکشن باید مقدار پک زدنشو تنظیم

کنه و طوری نباشه که به قولی بقیه معطل بمونن...

ششم همه افرادی که دور قلیون نشستن باید قلیون بکشن حتی به مقدار یک پک و اگر

یک نفر اظهار کنه قلیون نمی کشه به بقیه بی حرمتی کرده ...

هفتم هیچ کس نباید خود سر دست به ذغال قلیان و شلنگ آن و سایر قسمت های آن

بزند و هر تغییری در آن باید با رضایت اکثریت جمع باشد(آخر دموکراسی)...

هشتم با آتش ذغال روی قلیان نباید هیچ چیزی روشن کرد مخصوصاً سیگار. روشن

کردن سیگار به معنای توهین ناموسی به افرادی است که قلیان می کشند و در بعضی از

فرهنگ ها کسی که این کار را می کند خودش پای خودش است.

نهمبر روی ذغال قلیان نباید جسم دیگری قرار داد یا روی آن آب ریخت. با این کار

دیگران می توانند از کشیدن قلیان صرف نظر کنند.

ده قلیان را باید تا انتهای آن یعنی زمانی که تمام توتون آن سوخت کشید.

یازده زمانی که احساس شد ذغال قلیان جواب نمی دهد با توافق جمع باید اقدام به

عوض کردن ذغال آن کرد.

دوازده: هنگامی که قلیان چاق کن کله قندی (ذغال روشن و برشته و پوک نشده - یا

بهترین ذغال آتشدان) را آورد بزرگ جمع باید به او انعام بدهد.

سیزده کسی نباید در جمعی که قلیان می کشند کشیدنی دیگری مصرف کند. برای کشیدن

سیگار چاق و... باید به اندکی از جمع دور شد.

چهارده از اتمام کشیدن قلیان باید شلنگ را دو دور دور قلیان چرخانده و سپس سر

شلنگ را از زیر دور اول شلنگ به روی دوم قسمت جمع شده شلنگ آورد.

پی نوشت:

۱ - چلم: سر قلیان یا قلیان

۲ - اغلب در قلیان گلاب یا برگ گل می ریختند تا آب خوشبو شود. بعضی نیز برگ گل را برای زیبایی داخل آب کوره قلیان می ریختند، زیرا هنگام قلیان کشیدن این گلها در آب و پایین رفته، منظره ای زیبا ایجاد می کنند. هنوز هم این عادت در میان ایرانیان که قلیان می کشند وجود دارد.

۳ - این عادت بعدها به شرق آمد و در ایران و هند مرسوم شد. ۵ و ۴ - مایتون و بریتون برای اولی از سپهبدان ارتش فرانسه و دومی رئیس تشریفات سلطنتی بود مأمور تنظیم و ترتیب مراسم تشریفات محمد رضا بیگ به حضور لوئی چهاردهم بود.

۶ - که تصویر آن بوسیله یکی از نقاشان معاصر کشیده شده، اگرچه کاملاً با تشریفات شرفیابی سفیر ایران تطبیق نمیکند، ولی تا حدودی آن تشریفات را نشان میدهد.

۷ - آخرین بار که در ایران توتون و تنباکو تحریم شد، در سال ۱۲۶۸ زمان سلطنت ناصر الدین شاه بود، که امتیاز فروش توتون و تنباکو به یک نفر انگلیسی داده شد.

اما بر اثر مخالفت شدید مردم و تحریم مصرف توتون و تنباکو این امتیاز در سال ۱۲۷۰ لغو گردید.

جهت خرید فایل word به سایت www.kandoocn.com مراجعه کنید
یا با شماره های ۰۹۳۶۶۰۲۷۴۱۷ و ۰۹۳۶۶۴۰۶۸۵۷ و ۰۶۶۴۱۲۶۰-۰۵۱۱ تماس حاصل نمایید

Filename: Document1
Directory:
Template: C:\Documents and Settings\hadi tahaghoghi\Application
Data\Microsoft\Templates\Normal.dotm
Title: تاریخچه قلیان و چپق در ایران
Subject:
Author: user4
Keywords:
Comments:
Creation Date: 3/22/2012 12:28:00 PM
Change Number: 1
Last Saved On:
Last Saved By: H.H
Total Editing Time: 0 Minutes
Last Printed On: 3/22/2012 12:28:00 PM
As of Last Complete Printing
Number of Pages: 22
Number of Words: 3,362 (approx.)
Number of Characters: 19,170 (approx.)